

{ ગુજરતન } ■ બીરેન કોઠારી

શબ્દોને 'અંક'માં ફેરવવાનો પુરુષાર્થ

રતિલાલ ચંદરયા

‘ગુજરાતી ભાષા જીવશે કે નહીં?’, ‘વિદેશમાં તો ઠીક; આપણા દેશમાં ગુજરાતીનું અસ્તિત્વ જોખમી રહ્યું છે.’ આવી ચિંતા, આશંકા અને ભીતિ અનેક લોકો દ્વારા સેવાઈ રહી છે. પણ તેરમી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૬ના રોજ મુંબઈમાં અને ત્યાર પછી નવમી જુલાઈ, ૨૦૦૬ના રોજ યુ.કે.ના વેમ્બલી ખાતે બે અભૂતપૂર્વ સમારંભો યોજાઈ ગયા, જેમાં આવી તમામ આશંકાઓનો સમૂળો છેદ ઊડી ગયો. આ સમારંભમાં ગુજરાતીની સૌપ્રથમ ડિજિટલ ડિક્શનેરી ‘ગુજરાતી લેક્સિકોન ડોટ કોમ’ની વેબસાઈટનું લોકાર્પણ થયું અને આ અનોખા પ્રોજેક્ટના સ્વપ્નદ્રષ્ટા રતિલાલ ચંદરયાનું અભિવાદન પણ કરવામાં આવ્યું. રતિલાલ ચંદરયા એટલે સાચા અર્થમાં વિશ્વવ્યાપી એવા ચંદરયા પરિવારના મોભી. ચંદરયા પરિવારના ઉદ્યોગો પાંચેકેક દેશોમાં ફેલાયેલા છે અને એલ્યુમિનિયમ, સ્ટીલ, પ્લાસ્ટિક, ઈલેક્ટ્રોનિક્સ જેવાં બહુવિધ ક્ષેત્રોમાં તેમનો વ્યાપ છે. આજે સત્યાશી વટાવી ચૂકેલા રતિલાલ ચંદરયાની માતૃભાષા માટે આવું અનોખું કામ પાર પાડવા સુધીની સફરની વાતો પણ એમની જીવનસફર જેવી જ રસપ્રદ છે પણ પોતાના વિશે નહીં જ લખવા માટેનો તેમનો આગ્રહ એટલો પ્રબળ કે અનેક વાતો તેમણે ખુલ્લા દિલે કરી હોવા છતાં અહીં તેનો ઉલ્લેખ માત્ર કરીને લેક્સિકોનના સંદર્ભે જ તેમની વાત લખવાનો ઉપક્રમ રાખ્યો છે. તેમના આ આગ્રહમાં જ તેમના ઉમદા અને કર્મક વ્યક્તિત્વનો અંદાજ આવી શકે એમ છે.

પ્રેમચંદ પોપટ ચંદરયા જામનગર નજીક ખેતીનું કૌટુંબિક કામ સંભાળતા હતા. એ સમયે વેપાર માટે સૌરાષ્ટ્રમાંથી ઘણા લોકો વહાણવટું ખેડતા અને મુખ્યત્વે મોઝાસા, ઝાંઝીબાર, માજુંગા જેવાં બંદરો સાથે વહેવાર રાખતા. ખોજા, મેમણ,

લોહાણા જેવી જ્ઞાતિઓના ઘણા લોકો વેપાર અર્થે આ સ્થળોએ સ્થાયી પણ થયા હતા. પ્રેમચંદભાઈ પણ ૧૯૧૬માં ઊપડ્યા નાઈરોબી. ત્યાં જઈને તેમણે થોડો સમય નોકરી કરી અને છએક મહિનામાં જ પોતાનો છૂટક વેચાણનો વ્યવસાય શરૂ કર્યો. તેઓ નાઈરોબીમાં જ સ્થાયી થઈ ગયા. ધીમે ધીમે તેમણે પત્ની, બાળકો તથા ભાઈભાંડુઓને પણ બોલાવી લીધાં અને અહીં જ તેમનો પરિવાર વિસ્તર્યો. પ્રેમચંદ અને પૂંજબહેનનાં કુલ આઠ સંતાનો - દેવચંદ, રતિલાલ, કેશવલાલ, મણિલાલ, કસ્તૂરબહેન, મંજુબહેન, સુષમાબહેન તેમ જ રમિલાબહેન, જેમાંના રતિલાલનો જન્મ પણ નાઈરોબીમાં જ ૨૪મી ઓક્ટોબર, ૧૯૨૨ના દિવસે થયો. રતિલાલનું શાળાકીય શિક્ષણ નાઈરોબી તેમ જ મોઝાસાની શાળાઓમાં થયું. ત્યાંની શાળાઓમાં એક ગોણ વિષય તરીકે ગુજરાતી ભણવા મળ્યું હોય એટલું જ ગુજરાતી તેઓ ભણી શક્યા પણ માતૃભાષા પ્રત્યેના બેહદ લગાવનાં મૂળિયાં આ ગાળામાં નખાયાં. આ મૂળિયાં વરસો પછી ક્યાંનાં ક્યાં ફેલાવાનાં હતાં, તેની કલ્પના ખુદ રતિલાલનેય ક્યાંથી હોય!

૧૯૪૦માં રતિલાલે જુનિયર કેમ્બ્રિજની પરીક્ષા પાસ કરીને સિનિયર કેમ્બ્રિજમાં પ્રવેશ મેળવ્યો, જે મેટ્રિકની સમકક્ષ ગણાતું. આ અરસામાં જ બીજું વિશ્વયુદ્ધ શરૂ થઈ જતાં સૌ કુટુંબકબીલા સહિત જામનગર પાછા આવી ગયા. રતિલાલે ભારત આવ્યા પછી અભ્યાસને મૂક્યો પડતો અને ઝંપલાવ્યું વ્યવસાયમાં. પોતાની સૂઝબૂઝ વડે તેમણે ધારી સફળતા મેળવવા માંડી. ગાંધીનો પ્રભાવ તેમના પર એટલો પડેલો કે ૧૯૪૩માં જામનગરમાં તેમનાં લગ્ન વિજયાલક્ષ્મી સાથે લેવાનું નક્કી થયું ત્યારે તેમણે ભાવિ પત્ની માટે પણ ખાદીની જ સાડી ખરીદી હતી. આ અરસામાં જ તેમણે ગુજરાતી ટાઈપ કરી શકાય એવું

રતિલાલનું શાળાકીય શિક્ષણ નાઈરોબી તેમ જ મોઝાસાની શાળાઓમાં થયું. ત્યાંની શાળાઓમાં એક ગોણ વિષય તરીકે ગુજરાતી ભણવા મળ્યું હોય એટલું જ ગુજરાતી તેઓ ભણી શક્યા પણ માતૃભાષા પ્રત્યેના બેહદ લગાવનાં મૂળિયાં આ ગાળામાં નખાયાં. આ મૂળિયાં વરસો પછી ક્યાંનાં ક્યાં ફેલાવાનાં હતાં, તેની કલ્પના ખુદ રતિલાલનેય ક્યાંથી હોય!

એક જૂનું રેમિંગ્ટન ટાઈપરાઈટર ખરીદ્યું અને ટાઈપ શીખવાના પ્રયત્નો આરંભ્યા. દરમિયાન બીજા વિશ્વયુદ્ધનો ખોફ ઊતરતાં ચંદરયા પરિવાર ૧૯૪૬માં નાઈરોબી પાછો ફર્યો અને પોતાનો મૂળ વ્યવસાય સંભાળી લીધો. થોડા સમયમાં તેમણે ઉદ્યોગોમાં ઝંપલાવ્યું. ચંદરયા પરિવારની ત્યાર પછીની આગેકૂચ વણથંભી હતી. આફ્રિકાના દેશોમાં, ત્યાર પછી યુરોપમાં, અમેરિકામાં, દક્ષિણપૂર્વ એશિયામાં અને એમ વિશ્વભરમાં ચંદરયા પરિવારના ઉદ્યોગો સ્થપવા માંડ્યા. એ કથા વળી અલાયદું આલેખન માગી લે એવી દીર્ઘ, રસપ્રદ અને રોમાંચક છે.

દુનિયાભરમાં વિસ્તરીને પણ પોતાની ઓળખ અકબંધ રાખનાર આ પરિવારના રતિલાલના દિલમાં ગુજરાતી ભાષા એ હંદે વસેલી હતી કે તેઓ ગુજરાતી લખાણ શી રીતે સરળતાથી ટાઈપ કરી શકાય તે અંગે સતત કંઈ ને કંઈ વિચાર્યા કરતા. તેમના કુટુંબની બીજી પેઢીએ ધીમે ધીમે વ્યવસાય સંભાળ્યો. દરમિયાન ઈલેક્ટ્રિક ટાઈપ રાઈટરનો જમાનો આવ્યો, એટલે રતિલાલે એવા ટાઈપરાઈટરની શોધ આરંભી કે જેની મદદથી સહેલાઈપૂર્વક ગુજરાતીમાં ટાઈપ કરી શકાય. પણ પરિણામ શૂન્ય. દરમિયાન કમ્પ્યુટરનું આગમન થતાં ટાઈપરાઈટર કરતાં અનેકગણી સુવિધા સહેલાઈથી પ્રાપ્ય બની.

આમ છતાં, તેમાં ફોન્ટના અભાવે ગુજરાતી લેખનની સુવિધા ઉપલબ્ધ નહોતી. આથી રતિલાલે ગુજરાતી ફોન્ટ વિકસાવી આપે એવી કંપનીની શોધ આદરી. તાતા કંપનીએ દેવનાગરીના ફોન્ટ બનાવ્યા હોવાની પણ તેમને જાણ થઈ. જો કે, ક્યાંયથી નક્કર પરિણામ નીપજ્યું નહીં. કેડીઓ અનેક દેખાતી હતી, પણ તે આગળ જઈને માર્ગ બને એવી શક્યતા જણાતી નહોતી. દરમિયાન તેમનો ભત્રીજો રાજ અમેરિકામાં એમબીએનો અભ્યાસ પૂરો કરી લંડન આવ્યો. તેણે રતિલાલને એપલનું કમ્પ્યુટર આપીને તે વાપરતાં શીખવ્યું અને સાઠી વટાવી ચૂકેલા રતિકાકાએ આ નવા સાધનનો પરિચય કેળવવા માંડ્યો. આ કમ્પ્યુટરમાં પણ તમામ વ્યવહાર અંગ્રેજીમાં હતો, એટલે ફરી એક વાર તપાસ ચાલુ થઈ ગુજરાતી ફોન્ટની.

પાંત્રીસ લાખ જેટલા ગુજરાતી શબ્દોને કમ્પ્યુટર થકી વિશ્વવ્યાપી બનાવનાર ઉદ્યોગપતિના વિરાટ કાર્યની ઝલક.

દરમિયાન રતિકાકાને ભારત આવવાનું થતાં ગુલાબદાસ બ્રોકર થકી જાણ થઈ કે અમેરિકામાં મધુ રાય આને લગતું કંઈક કામ કરે છે. મધુ રાય સાથે થોડા સમય પછી મુલાકાત થતાં ખબર પડી કે તેઓ ગુજરાતી ફોન્ટ બનાવવામાં સફળ થયા હતા, એટલું જ નહીં, તેમનું કી બોર્ડ પણ ઉચ્ચાર આધારિત (ફોનેટિક) હોવાથી વાપરવામાં ઘણું સુવિધાયુક્ત હતું. આમ, રતિલાલ ચંદરયાની મહાશોધનો જાણે દાયકાઓ પછી સુખદ અંત આવ્યો પણ તે પૂર્ણવિરામ નહીં; અલ્પવિરામ હતું.

ગુજરાતીનું ટાઈપિંગ કમ્પ્યુટર પર શરૂ તો થયું. એનાથી મુસીબત અવશ્ય ઘટી પણ મૂંઝવણ તો અનેકગણી વધી. કેમ કે સાચી જોડણી લખવાની મોટી સમસ્યા હતી. તેમણે અંગ્રેજીના સ્પેલિંગ આપોઆપ સુધારી આપતા સોફ્ટવેર 'સ્પેલચેકર'નો ઉપયોગ કર્યો ત્યારે થયું કે આ જ રીતે ગુજરાતી સ્પેલચેકર કેમ ન બની શકે? તેમણે એપલ મેકિન્ટોશ અને માઈક્રોસોફ્ટનો સંપર્ક કર્યો, અનેક સામયિકોમાં લેખો પ્રસિદ્ધ કર્યા, હિન્દીમાં રસ ધરાવતા કેટલાક પ્રોફેસરોનો પણ સંપર્ક કર્યો. અરે! અરેબિક ભાષા માટે સ્પેલચેક બનાવનાર ફ્રેંચ નિષ્ણાતનેય તેઓ મળ્યા પણ આ બધાનું કશું પરિણામ નીપજ્યું નહીં.

આ શોધયાત્રા દરમિયાન તેમને હૃદયની બાયપાસ સર્જરી પણ કરાવવી પડી, પણ તેઓ પાછા પડ્યા નહીં. ગુજરાતી લિપિ કમ્પ્યુટર પર લખાય એટલું પૂરતું નથી, તેના શબ્દો, સાચી જોડણીઓ, રૂઢિપ્રયોગો જેવી અનેક સામગ્રીઓ પણ કમ્પ્યુટર પર આસાનીથી ઉપલબ્ધ થાય તો જ ગુજરાતી ભાષાનો વ્યાપ કમ્પ્યુટર પર વિસ્તરી શકે અને વિશ્વભરમાં ફેલાયેલા ગુજરાતીઓ તેનો આસાનીથી ઉપયોગ કરી શકે. એવામાં પરમ મિત્ર બનેલા સુરતના ઉત્તમ ગજજરે રતિકાકાનો પરિચય એક જ 'ઉ' અને 'ઠ' ધરાવતી ઊંઝા જોડણી સાથે કરાવ્યો. એમાં રતિકાકાને પોતાની મૂંઝવણનો આંશિક ઉકેલ જણાયો.

દરમિયાન પૂનાના બે યુવાનોએ હિન્દી સ્પેલચેકર બનાવ્યું હોવાની માહિતી મળતાં, તેમણે એ બનાવનાર સ્વામી અસંગ અને તેમના સાથીદારોનો સંપર્ક કર્યો. સ્વામી અસંગ પાસે મુખ્ય સમસ્યા હતી સમયની. તકલીફ ત્યારે (અને આજેય) એ હતી કે ગુજરાતીમાં કોઈ સ્ટાન્ડર્ડ કીબોર્ડ વપરાશમાં નહોતું. તેથી રતિકાકાના કી બોર્ડ પર કામ કરવા કોઈ રાજ નહોતું. આ બધી જળોજકા દરમિયાન ગુજરાતી સાહિત્ય તેમ જ શબ્દકોશ સાથે સંકળાયેલી સંસ્થાઓને મળવાનું અને આ પ્રકારનો, માળખાકીય સવલતો ધરાવતી કોઈ મોટી સંસ્થા જ હાથ ધરી શકે એવો, ગંજાવર પ્રોજેક્ટ ઉપાડી લેવા માટેની સમજાવટ કરવાનું ચાલુ જ હતું પણ કોઈ સંસ્થા તેથી અતાવતી નહોતી. છેવટે 'કરે એનું કામ' એ ન્યાયે રતિકાકાએ પોતે જ આ કામ આગળ વધારવાનું નક્કી કરી લીધું.

ઉંમર અને આરોગ્ય ઉપરાંત આ પ્રોજેક્ટનું વિરાટ કદ જોતાં તેમની પરિસ્થિતિ 'ઓછી મદિરા અને ગળતા જામ' જેવી હતી. આટલું ઓછું હોય એમ તેમના કમ્પ્યુટરનું મધર બોર્ડ અતિ બોજ વેક્યા પછી એક દિવસ પડી ભાંગ્યું તેને કારણે ચિક્કાર મહેનત 'ભૂંસાઈ' ગઈ. પણ રતિકાકા હિંમત ન હાર્યા. બલકે પૂરા જોશથી તેઓ મચી પડ્યા. 'સ્પેલચેકર'માં જોવા માટે શબ્દો તો જોઈએ ને! એટલે સૌપ્રથમ તેમણે ગુજરાત વિદ્યાપીઠના 'બિસ્સાકોશ' અને 'સાર્થ જોડણીકોશ'ના શબ્દોને ડિજિટલાઈઝ્ડ સ્વરૂપે કમ્પ્યુટરમાં ફેરવ્યા. આ ઉપરાંત કે. કા. શાસ્ત્રીના 'બુલ્હ ગુજરાતી શબ્દકોશ'ના શબ્દો પણ તેમાં ઉમેર્યા. પૂનાના સ્વામી અસંગને

આ કામમાં રસ પડતાં તેમણે થોડી મદદ કરી અને સૂચન પણ કર્યું કે બધો જ ડેટા 'જાવા'માં અને 'યુનિકોડ'માં ફેરવી દેવામાં આવે તો કામ સરળ થઈ શકશે. આમ, 'લોગ આતે ગયે, કારવાં બનતા ગયા' જેવી પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થવા લાગ્યું. એક સમયે જે પ્રોજેક્ટ અસંભવ જણાતો હતો, તે હવે બબ્બે દાયકાની જહેમત પછી નજીકના ભવિષ્યમાં જ સાકાર થાય એમ જણાવા લાગ્યું. રતિકાકાનું પોતાનું કમ્પ્યુટર વિશેનું તકનિકી જ્ઞાન તો સાવ મર્યાદિત હતું પણ તે 'અલ્પજ્ઞાન' જ આપ્યા કાર્યક્રમનું ચાલકબળ બની રહ્યું અને સ્વામી અસંગ, હિંમંશુ મિસ્ત્રી(સુરત), અલકા છેડા, માધવી, અંજલિ(તમામ મુંબઈના), મેહરુ સિધવા (લંડન), વિપુલ મોતીવરસ (મુંબઈ), રોહિત(મેંગલોર) ઉપરાંત ગુજરાતીનો 'ગ' પણ ન જાણનાર ત્રિવેન્દ્રમનાં રેવતી શ્રીધરન જેવા સાથીદારોની સહાય મળી રહી. આ સૌના પ્રયાસથી આગળ જણાવેલા કોશ-ગ્રંથો ઉપરાંત પાં. ગ. દેશપાંડેના 'ગુજરાતી-અંગ્રેજી કોશ' અને 'અંગ્રેજી-ગુજરાતી કોશ', નરહરિ કે. ભટ્ટનો 'ગુજરાતી વિનયનકોશ', પ્રબોધ પંડિત રચિત 'ફોનેટિક એન્ડ મોર્ફોલોજીકલ ફિક્વન્સી ઓફ ગુજરાતી લેન્ગ્વેજ', શાંતિલાલ શાહનો 'વિરુદ્ધાઈ કોશ' તેમ જ ડો. ઈયર દવેનો 'થિસોરસ' જેવા કોશ-ગ્રંથોને પણ ડિજિટલાઈઝ્ડ સ્વરૂપમાં ફેરવીને ગુજરાતી ભાષાની સૌપ્રથમ ઓનલાઈન ડિક્શનરી 'ગુજરાતી લેક્સિકોન' ખુલ્લી મૂકવામાં આવી, જેમાં પોણા ત્રણ લાખ કરતાં વધુ શબ્દોના અર્થ આપવામાં આવેલા છે. મુંબઈ પછી તેનું લોકાર્પણ ઈંગ્લેન્ડ, કેનેડા તેમ જ અમેરિકામાં પણ એ જ વરસે કરવામાં આવ્યું.

આ લખાય છે ત્યાં સુધીમાં આ વેબસાઈટ પર તેંત્રીસ લાખ કરતાં વધુ મુલાકાતીઓ નોંધાયા છે, જે તેની ઉપયોગિતા સૂચવે છે. અત્યંત સરળતાપૂર્વક તેને ઓનલાઈન કે ઓફ લાઈન વાપરી શકાય છે. તેને વિનામૂલ્યે <http://www.gujaratilexicon.com> પરથી ડાઉનલોડ કરવાની સુવિધા ઉપરાંત તેની સી.ડી.નું પણ વિશ્વ આખામાં 'ચંદરયા ફાઉન્ડેશન'દ્વારા વિનામૂલ્યે વિતરણ કરવામાં આવ્યું અને તે કામ હજી ચાલી રહ્યું છે. રતિલાલ ચંદરયાની આ સંઘર્ષગાથાની ઝલકનો અંદાજ ઉત્તમ ગજજર અને બળવંત પટેલ દ્વારા સંપાદિત પુસ્તિકા 'કમ્પ્યુટરની

કલિક'માંથી મળી રહે છે, છેલ્લાં ત્રણ વરસમાં જેની પંદર હજાર નકલોનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું છે. રતિકાકાની પ્રકૃતિ એવી કે પોતે મહામુશ્કેલીએ એવરેસ્ટ પર પહોંચે પછી પહેલું કામ પોતાની આ સિદ્ધિના પુરાવારૂપે તેના પર ફોટો પડાવવાનું નહીં, પણ બીજાઓ માટે વધુ સરળ હોય એવો માર્ગ બનાવવાનું કરે, જેથી એવરેસ્ટ સૌ કોઈની પહોંચમાં આવી શકે. આ જ રીતે ગુજરાતી લેક્સિકોનનું એવરેસ્ટ સર કર્યા પછી તેમનું બીજું લક્ષ હતું ગુજરાતી ભાષાના નવ લાખ શબ્દો, નવ હજાર પાનાંમાં સમાવતા નવ ભાગના અભૂતપૂર્વ ગ્રંથ 'ભગવદ્ગોમંડળ'ના ડિજિટાઈઝેશનનું પહેલી નજરે આ કામ અશક્ય લાગે, પણ અશક્ય લાગતાં કામને શક્ય બનાવીને સૌ માટે સુલભ કરવું એ જ ચંદરયા પરિવારનો મંત્ર છે. આ કામ હાથ ધરવા માટે અમદાવાદમાં જ નવી ઓફિસ શરૂ કરવામાં આવી. અશોક કરણિયાની રાહબરી હેઠળ, કાર્તિક મિસ્ત્રી, સુમેયા વોહરા, મૈત્રી શાહ, દેવલ વ્યાસ, પદ્મા જાદવ, શ્રુતિ અમીન માત્ર ટેક્નિકલ નિષ્ણાતો જ નહીં, પંતીલા અને સમર્પિત સાથીદારો બની રહ્યા, જેમની મદદથી આ આખો પ્રોજેક્ટ ફક્ત સાડા અગિયાર મહિનાના વિક્રમ સમયમાં સંપન્ન થયો. અમદાવાદમાં તેનું લોકાર્પણ કરવામાં આવ્યું ત્યારે તમામ અગ્રણી અંગ્રેજી-ગુજરાતી અખબારો-સામયિકોએ આ સીમાસ્તંભ સમી ઘટનાને મથાળે ચમકાવી હતી. લેક્સિકોન અને ભગવદ્ગોમંડળની સી.ડી.માં બધું મળીને પાંત્રીસેક લાખ શબ્દો ડિજિટલ સ્વરૂપે સમાવાયેલા છે. આ પ્રોજેક્ટ અંગે રતિકાકા હળવાશથી કહે છે, 'ખરેખર તો આ કામ કોઈ સાહિત્યની સંસ્થાનું, યુનિવર્સિટી કે સરકારનું છે, મને એ હજી નથી સમજાતું કે આમાં રતિલાલ ક્યાંથી વચ્ચે આવી ગયા!'

ઉંમરને કારણે શ્રવણશક્તિ તેમ જ દૃષ્ટિ ઠીણ થઈ હોવા છતાં તેમના જુસ્સામાં જરાય ઓટ આવી નથી. ટેલિફોનને બદલે લેપટોપના સ્ક્રીન પાસે કાનનું કામ લેવાનું એમને ફાવી ગયું છે. મુંબઈમાં હોય ત્યારે જયંશભાઈ તેમની જરૂરતોનું ધ્યાન રાખે છે. સાદગીના પ્રતીક જેવા રતિકાકા અનેક દેશોમાંના પોતાનાં નિવાસસ્થાનોમાંથી ક્યાંય પણ રહેતા હોય, આજે પણ પોતાનો મોટા ભાગનો સમય કમ્પ્યુટર પર ગાળે છે અને ઈ-મેઈલના માધ્યમ થકી પોતાના પરિવારજનોના તેમ જ ઉત્તમ ગજજર, તુષાર ભટ્ટ, બળવંત પટેલ, વિપુલ કલ્યાણી, મનસુખલાલ શાહ જેવા અનેક સાથીમિત્રોના જીવંત સંપર્કમાં રહે છે.

હવે પછીનો તેમનો પ્રકલ્પ છે 'લોકકોશ'નો, જેનો વિધિવત્ આરંભ ૨૭ ઓક્ટોબર, ૨૦૦૯ના રોજ કરવામાં આવ્યો. ગુજરાતીમાં વ્યાપક રીતે વપરાતા, પણ કોઈ પણ કોશમાં હજી સ્થાન ન પામેલા અન્ય ભાષાના શબ્દોને લોકસહકારથી વીણીવીણીને સમાવવાનો ઉપક્રમ છે. કોઈ પણ શબ્દપ્રેમી એમાં ભાગ લઈ ફાળો આપી શકશે. નિષ્ણાતોની સમિતિ આ શબ્દોને, તેના અર્થને ચકાસીને તેમને યોગ્ય લાગશે તો એ શબ્દો મોકલનાર (શબ્દદાતા)ના નામ સાથે 'લોકકોશ'માં સ્થાન આપશે. આ પ્રોજેક્ટ અંગે આપણે સાશંક થઈને પૂછવા જઈએ તો રતિકાકા તેમના ટ્રેડમાર્ક જેવું મુદ્દુ હાસ્ય કરતાં તરત કહે છે, 'મैं એક જ વાત મનમાં રાખી છે, અને તે એ કે, કોઈ પણ બાબતમાં 'ના' સ્વીકારવી નહીં.' તેમના મુદ્દુ હાસ્ય પછવાડે રહેલી તેમની 'ભીખવિચારદંદતા'નો ખ્યાલ ત્યારે જ આવે છે!

(માહિતી સૌજન્ય: ઉત્તમ ગજજર)

ખરેખર તો આ કામ કોઈ સાહિત્યની સંસ્થા, યુનિવર્સિટી કે સરકારનું છે, મને હજી એ નથી સમજાતું કે આમાં રતિલાલ ચંદરયા ક્યાંથી વચ્ચે આવી ગયા!